

נושא בדף היומי

י"ל ע"י 'שערי הוראה' המפעל העולמי להפצת תורה והוראה



ע"ש
הרה"ח
ר' אפרים חיים
הלוי קלוין
ד"ר

גליון י"ד תשע"ג
פרשת וירא | מסכת שבת

שבת דף ל"ד ע"א

הגדרת זמן בין השמשות ודיניו

א. הגדרת הספק שבזמן "בין השמשות" / ב. בין השמשות לענין א. חילוף תאריך. ב. חילוף יום ולילה / ג. מה אסרו בבין השמשות של שבת / ד. ספק בין השמשות / ו. נפק"מ בהנ"ל לענין נשים וקטן שהגדיל בשבת / ז. מלאכה ביה"ש מדעת או בשבת בע"כ

במתני' (ל"ד ע"א) מבואר דיש זמן שמחמת ספק אין אנו מגדירים אותו לא כיום ולא כלילה, וזמנו מבואר בהמשך הסוגיא, ושם מבואר שהספק הוא בג' צדדים, או שהוא מורכב הן מיום והן מלילה, או שהוא יום, או שהוא לילה. ומחמת ספק הוא נתנו עליו גם חומר כיום וגם כלילה, לענין שאם יעשה מלאכה בזמן זה בשבת חייב באשם תלוי מספק, ואפי' לצד שהוא הן יום והן לילה חששו להחמיר לענין טומאה, ומ"מ אזלינן בו לקולא לענין דיני דרבנן, ואעפ"כ דעת תנא דמתני' שלא התיירו בו שבות, וזמן זה נקרא "בין השמשות". וכ"ז מבואר בסוגיין בגמ' וברש"י על אתר. [אמנם עי' יו"ד סי' קפ"ד וכו"כ שם דיש ולפעמים מתייחסים לביה"ש כלילה, ע"ש]. ומשמעות המילה "בין השמשות" עי' בביאור הגר"א (סי' רס"א ס"ב, וביו"ד סי' רס"ב ס"ט) שהוא זמן ש"בין שקיעת גוף השמש לשקיעת אורו", וע"ע פירוש אחר בגור אריה (שמות יז, ו) וע"ע בגור אריה בסוגיין שכתב דאפי' משה רבינו היה מסופק על זמן ביה"ש, ע"ש. להלן ננסה בעז"ה להתמקד במספר נידונים שמצאנו בראשונים ובין הפוסקים לענין הגדרת זמן זה ופרטי דיניו לענין שבת ושאר מצות ואיסורים.

א. הגדרת הספק שבזמן "בין השמשות"

ובראשונים ואחריהם באחרונים מצאנו כמה וכמה הגדרות האיך להגדיר את הספק שיש בזמן "בין השמשות" ויש בהם כמה נפק"מ לדינא, וכדיבואר. א. דעת התוס' בסוגיין (לה. ד"ה תרי) דזמן הלילה ברור היינו מצאת ג' כוכבים בינוניים כדאמרינן שם בגמ', אלא שאנו אינם יודעים איזה כוכבים היינו גדולים ואיזה בינוניים ומי נחשב אדם בינוני, על כן הוה ספק, וא"כ הספק לדעת התוס' על כל רגע בתוך ביה"ש שמא כעת כבר לילה אף שבתחילת ביה"ש אפשר שהיה יום, וכ"ד ר"ת (הו' בתוס' שם ד"ה ספק) וכ"מ מרש"י (לה: ד"ה וממה) כמו שהוכיח מדבריו המגיד משנה (שבת פ"ה ה"ד), אמנם עי' בפנ"י (לד: ברש"י ד"ה ספק) שלא הבין כן ברש"י. ב. בקרן אורה (ברכות, סוגיית ביה"ש) כתב דהספק אינו מחמת חסרון ידיעת סוג הכוכבים, אלא שהזמן עצמו מעורבב הוא, דזמן בין השמשות תכונת יום ותכונת לילה משמשים בו בעירובייה, ובזה הספק האיך להתייחס אליו כיום או כלילה, ואפשר לדקדק כביאור זה כבר בדברי הריטב"א (יומא מז: ד"ה בין) ובשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' רפ"ב), וכביאור הזה מצאנו גם בכמה מן האחרונים, ראה גור אריה (לד: ד"ה שניהם) וגליוני הש"ס (לד: תוד"ה שניהם) ושו"ת צפנת פענח (סי' קס"ז - ר"ט). ועי' באבן האזל הלכות קרי"ש (פ"א ה"א אות יט) שדימהו לכוי ואנדרוגינוס, אלא שכתב שנראה שהוא פלוגתא בירושלמי ע"ש. ג. במנחת כהן (מבוא השמש, מאמר א' פ"ג) ביאר באופן אחר, דכיון דאמרו דבג' כוכבים הוי לילה, הרי שאנו מסופקים אם ב' כוכבים כבר נידון כלילה מחמת דהוי רוב, או דצריך דוקא ג', ע"ש. ד. הערוה"ש (או"ח סי' תנ"ה ס"ג, ויו"ד סי' ק"י סצ"ג) חידש דזמן זה הינו בריה בפני עצמו לא יום ולא לילה, אלא שנסתפקו בו אם דינו כיום או כלילה. ועי' בגור אריה שם שהביא שיש שפירשו כן, אולם כתב דא"א לומר כן, דהא בסוגיין אמרו דאם עשה מלאכה גם בביה"ש דער"ש וגם בביה"ש של מוצ"ש הרי שהוא בודאי חייב, וא"ת

שהוא בריה בפנ"ע הרי אף בכה"ג אינו לוקה כי שמא אינו לא יום ולא לילה. גם יש לציין מש"כ הבני יששכר (כסליו מאמר ג' כ"א) דאין לומר שהוא בריה בפנ"ע לא יום ולא לילה, ע"ש, וע"ע בשו"ת להורות נתן (או"ח סי' נ, אות ט"ו).

ובשימת לב נבחין דנחלקו האם כל זמן ביה"ש הוא מקשה אחת של ספק [ברייה בפני עצמו, 'יש לו ב' התכונות', 'שני כוכבים הוא רובו ככולו'] ופי"ז הספק הוא רק בכינסת ביה"ש הוי לילה או בגמר זמן זה. אולם דעת החולקים [התוס'] דאינו מקשה אחת של ספק, אלא כל רגע הוא ספק חדש שמא עד השתא יום ומהשתא לילה [הכוכבים הבינוניים יצאו תוך זמן זה], והנפק"מ בין דעת התוס' לשאר ההסברים יהיה בדין המבשל בביה"ש של מוצאי יו"ט, דאם נאמר כתוס' שכל רגע הוא ספק חדש הרי אפשר שבעת הבישול היה יו"ט ואח"כ היה מוצאי יו"ט ונמצא מבשל ביו"ט לצורך חול, אך לשאר הדעות הרי אם אכלו תוך ביה"ש אין איסור דממנ"פ הוא, אם בשעת הבישול – תחילת ביה"ש הוא לילה, הרי מותר היה לבשל לצורך יו"ט. ואם היה כבר לילה הרי מותר כבר לבשל. עי' בזה ברעק"א בהגהותיו (לאו"ח סי' תצ"ה) וצל"ח ביומא (ביצה יט). וע"ע מש"כ הגר"ש ואזנר שליט"א בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ק"ל).

ולדינא, דעת החכם צבי (סי' יא) שכל זמן בין השמשות הוא מקשה אחת של ספק, אבל אין לומר שיכול להיות שתחילת בין השמשות יום ואח"כ הוא לילה. וכמו שהכריח בדעתו בקרבן נתנאל על הרא"ש (פ"ב סי' כ"ב אות ק). וכן ראיתי להוכיח שהוא גם הכרעת הביה"ל בסימן רל"ג (ס"א ד"ה דהיינו) בשם הסדר זמנים (סי' ה אות י"ג) והוא מוכרח מדבריו שם שכתב דאם לא התפלל מנחה עד בין השמשות, דלענין דיעבד שיתפלל בבין השמשות על תנאי, וממה נפשך, אם כבר לילה הרי זה מעריב ואח"כ יהיה תשלומין על מנחה, ואם יום הוא הרי זה מנחה ואח"כ מעריב, ע"ש. ואם לא נאמר דס"ל להלכה דהוא מקשה אחת של ספק א"כ אולי באמצע שמונה עשרה יהיה לילה ואיך יועיל תנאי זה, אלא ע"כ כאמור.

ב. בין השמשות לענין א. חילוף תאריך. ב. חילוף יום ולילה

והנה בפשוטו ספיקת בין השמשות הוא מתי הוא זמן החילוף בין היום להלילה, ובשעת חילוף זה גם מתחלפים היממות [-התאריכים, לענין ימי השבוע וימי החודש]. אך הנה חידוש גדול חידשו האחרונים, ובהקדם דברי הרמב"ם בהלכות קידוש החודש (פ"ב ה"ט) שכתב דאף שאין מקדשין החודש אלא ביום, אף אחר שקיעת החמה עדיין אפשר לקדש החודש דעדיין יום הוא עד שיצאו ב' כוכבים ואז יהיה ספק יום ספק לילה, והנה הרלב"ח שם תמה דהא דעת הרמב"ם עצמו בהלכות שבת (פ"ה ה"ד) דמשתשקע החמה עד שיראו ג' כוכבים בינוניים הוא זמן בין השמשות, ועל כן אסרו המלאכות מהשקיעה, הרי דאינו יום משעת השקיעה ודלא כמש"כ לענין קידוש החודש, [וכבר תמהו כן רבים, עי' מעשה רקח ה' שבת שם, ורדב"ז סי' א' שע"ט (י), ראש יוסף ברכות ב: ד"ה גמ', ערוה"ש סי' צ ס"ט, מכתבי תורה מ' ס"א, ועוד. ועי' חידוש הצפנת פענח שבת שם, דבין השמשות הוא עירוב יום ולילה (כדלעיל) וא"כ לענין שבת צריך להחמיר, משא"כ בקידוש החודש אין לילה פוסל, אלא דצריך יום, וישנו, ומה שיש גם לילה זה לא איכפת לי, ע"ש].

ובשו"ת הרדב"ז (סי' אלף תמ"ב) חידש חידוש גדול, דשני דינים חלוקים יש, א. חילוף יום ולילה. ב. חילוף תאריך היום, ואין שניהם תלויים אחד בשני. והרמב"ם ס"ל דחילוף יום ולילה אינו מתחלף אפי' אחר השקיעה עד יציאת ב' כוכבים ואז יש ספק עד יציאת ג' כוכבים. משא"כ חילוף התאריך הוא מיד בשקיעה כבר יש ספק שמא הוא זמן השייך ליום המחר. ועל כן לגבי קידוש החודש שצריך 'יום' אפשר אפי' אחר בין השמשות, דלא איכפת לי שיהיה שייך ליום המחר העיקר שיהיה יום ולא לילה, משא"כ לענין שבת עיקר החשש הוא שמא כבר נתחלף התאריך וכבר שבת, ועל כן החמירו בו. אלא שהוא חידוש עצום, כי נמצא לפי"ז שהיום מורכב כך: קצת יום ואח"כ לילה ואח"כ יום ארוך. והוא חידוש גדול. וכבר כתב באבן האזל (הלכות קרי"ש פ"א ה"א) דלפי"ז יכולים לתקוע בביה"ש דראש השנה יום א', ולצאת בו חובת התקיעות דיום ב', כי אך שאין תוקעין אלא ביום, הרי נחשב יום, אלא שהוא שייך ליום המחר, וכאמור, והכריח כן בדעת היראים (סי' ק"ב) ע"ש, והוא חידוש ע"ג חידוש. וא"ה ה"ה בכל המצות שצריך ביום, כלולב תפילין וציצית וכדו'.



וראה ראיתי בספר הנפלא חבצלת השרון עה"ת (ריש פ' בראשית) שדן בזה, והוסיף חידוד מופלא שיש בו כדי ליתן מקור לחידוש זה. דהנה הרמב"ן (בראשית פ"א פ"ה) העיר על סדר הפסוקים בפרשת בראשית, שמתחילה כתיב ויאמר אלוקים יהי אור, ואח"כ כתיב ויהי ערב ויהי בוקר, משמע שהאור נברא קודם לערב בוקר, והביא שם הרמב"ן שיש מפרשים (הכוזרי מאמר שני סי' כ) שבתחילה נברא אור במאמר יהי אור, ואור זה נתלה במערב ומיד שקע שם, וח"כ נברא החושך כמידת לילה, ושוב בבוקר האיר האור כמידת יום. אלא שהרמב"ן השיג עליו דא"כ נמצא שהיה יום קטן נוסף על ששת ימי בראשית, וזה אינו, כי אמרה תורה ויכל אלוקים ביום השביעי וכו', ע"ש. אמנם לפי חידוש הנ"ל מובנים היטב דברי הכוזרי כי אף שהיה אור יום קודם החושך של הלילה, מ"מ לא היה יום בפני עצמו אלא שייך ליום המחר, ושפיר היה רק ששת ימי המעשה, הוא נפלא. אלא דאולי יש להוסיף דממה שהרמב"ן לא הסכים לדבריו משמע דלא ס"ל מחידוש זה, והוא חידוש בדעת הרמב"ם בלבד.

ואמרת להוסיף בזה פלפלת כלשהוא בדרך פטפוטי דאורייתא, דהנה גבי המשהה שכר שכיר דקי"ל (ב"מ קי: ואילך) דאם גומר עבודתו בלילה שזמן התשלום כל היום, הרי בחלוף היום עובר על ביטול עשה דביומו תתן שכרו ועל לאו דלא תבוא עליו השמש, וכתב ע"ז הרמ"א בחו"מ סימן של"ט (סעי' ג) "ופועלים דידין שאין עושין מלאכה עד הלילה כיון ששקעה עליו חמה עובר עליו משום ביומו תתן שכרו", ועי' באחרונים שנתקשו בדבריו תרתי, א' אמאי עובר כבר בשעת שקיעת החמה, והלא אינו אלא בין השמשות ולמה כבר עובר, ועי' באהבת חסד (להפ"ך חיים, ח"א פ"ט, נתיב החסד ז) שתמה בזה ותירץ בב' אופנים, ע"ש. ועוד תמהו למה הזכיר הרמ"א רק שעובר משום ביומו תתן שכרו ולא שעובר משום הל"ת דלא תבוא עליו השמש, ועי' בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' ק"י אות ט) שהרחיב בזה וביאר דהרמ"א היפך הלשון ממקורו, כי מקור דבריו הוא מהנימוק"י ושם כתב שעובר על לאו, וכן העתיקו בב"י, ורק הרמ"א שינה וכתב שעובר על עשה וזה תימה, וע"ש מה שיישב. עכ"פ לפלפולא לעלמא י"ל לדדברי הרדב"ז והאבן האזל אתי שפיר, דמשעת שקיעה"ח כבר נתחלף התאריך על כן עובר על "ביומו" תתן שכרו, כי אינו יומו, אף שהוא עדיין יום אבל אינו יומו אלא יום אחר, משא"כ על לאו דלא תבוא עליו השמש, שהוא משעת לילה, ולילה אינו עד צאה"כ, ודו"ק, והוא רק לחידודא אולם אליבא דאמת צ"ל כמש"כ בדברי יציב שם.



ג. מה אסרו בבין השמשות של שבת

כאמור אסרו בבין השמשות של ער"ש ושל מוצ"ש לעשות מלאכה מספק שמא שבת הוא וחייב, אולם נחלקו הדעות אם אסרו גם שבות [היינו מלאכות מדרבנן] בבין השמשות, דעת תנא דמתניתין (לדעת רש"י במתניתין) דאף על שבותין גזרו בו לבד מג' איסורי דרבנן שהתירו לו המפורשין במשנה, אולם להלכה נקטו כמבואר בעירובין, דלא גזרו על שבות בין השמשות לצורך מצוה וכן נפסק בשו"ע או"ח (סי' שמ"ב, וכמו שפסק הרמב"ם פכ"ד ה"י, וע"ע שו"ע סי' רס"א) ושם מבואר שאינו היתר לכל אופני השבותין ע"ש. אבל על שבות שלא לצורך מצוה [או בשאר האופנים השנויים במשנתנו] אסרו אף בזמן ביה"ש, ואף דבעלמא קי"ל דספק דרבנן להקל, וא"כ לכאורה היה צריך להיות היתר למלאכות דרבנן מאחר ורק ספק שבת הוא, אלא שכבר ביאר דבר זה השפ"א (לד. ד"ה במשנה ספק) ועוד אחרונים, דכיון דהספק הוא ספק קיים וקבוע לעולם, על כן כשגזרו חכמים גזרותיהם כבר גזרום גם על זמן זה על אף שספק חול הוא.



ד. ספק בין השמשות

ולפי ביאור השפ"א יוצא שאחר שגזרו חכמים על השבותין הוי בגדר ודאי איסור, כי הרי בשעת הגזירה היה כבר הספק, ואעפ"כ אמרו חכמים שאוסרים שבות זה. א"כ הרי אם אחד עובר על מלאכה דאורייתא אינו ודאי שעבר איסור כי שמא עדיין יום הוא, אך אם עבר על שבות מדבריהם עשה ודאי איסור. אלא מעתה כשיש ספק אם הוא כבר בין השמשות, הנה אם הוא מלאכה דרבנן אין שייך לומר שהוא ספק ספיקא, אלא חד ספק, כי אף אם ביה"ש יום הוא מ"מ אסרוהו רבנן מתורת ודאי כאמור, אך אם עובר על איסור דאורייתא, הרי לענין הדאורייתא נמצא שיש כאן ספק ספיקא, אלא דאעפ"כ כתב הב"ח (ריש סי' רס"א) והסכים עימו המג"א (שם סק"א) דבכל ספק אם כבר בין השמשות יש להחמיר, והוכיחו לזה מלשון המשנה "ספק חשיכה" וכן מהגמ' לקמן (לה: הנפסק בשו"ע (שם ס"ג) ע"ש.

ובשועה"ר (שם ס"א) גם פסק כן, והטעם כתב דאף שהוא אינו יודע אחרים יודעים, וכן בפרמ"ג (א"א סק"א) ובמחה"ש (סק"א), וכ"כ ביה"ל (ד"ה בין) בשם אחרונים, דטעם הדבר דספק חסרון ידיעה אינו נכנס בגדר ספק, כמבואר ביו"ד (סי' נ"ז), משא"כ בין השמשות שהוא ספק לכל העולם, ועוד הוסיף שם טעם דאינו ספק ספיקא, כיון שכל הספק הוא שם אחד, ספק יום ספק לילה. ועי' במחה"ש (סק"א) שדן ביום המעונן שהוא ספק לכל העולם אם כבר בין השמשות, אם בכה"ג יש להקל כדין ספק ספיקא, ע"ש. ועי' בתו"ש (שם סק"א) אחר שהביא טעם הראשון הנ"ל הוסיף עוד טעם לאסור, דהוי ספק ספיקא שאינו מתהפך דלא הוי ספק ספיקא כדאיתא ביו"ד (סי' ק"י, ש"ך ס"ק ס"ד), אולם בספר תורת חיים (שם סק"א) תמה ע"ז דדומה למש"כ הש"ך בכללי ספק ספיקא (אות טו) דשפיר הוי ספק ספיקא המתהפך, וע"ש שהראה מקום להישוע"י (סק"ב) דשבות שהותר לצורך בודאי ביה"ש, מותר בספק ביה"ש אף בלא צורך, ע"ש. וראה לאאמור"ר שליט"א בספרו דרכי הלכה (שבת ח"א, הוספות לסי' רס"א) שהאריך בכללי ספק בחסרון ידיעה אי הוי ספק ואם הוא הדין לענין ביה"ש, ע"ש. וכן ראיתי להגר"ע יוסף שליט"א בספרו חזון עובדיה (שבת ח"א עמוד' עד"ר) שהאריך בכל זה ע"ש.

אלא דמ"מ נראה דדעת הרדב"ז בתשובותיו (ח"ד סי' רפ"ב) אינו כן, והוא לענין מה דקי"ל דתינוק הנולד ביה"ש אין מילתו דוחה שבת, וכתב שאם נולד ספק בין השמשות אין כאן ספק ספיקא, ע"ש, והביא דבריו האליה רבא (בסי' של"א סק"ב) והמשנ"ב שם (סק"ז), ובטעם שאינו ספק ספיקא כתב הפרמ"ג (שם א"א סק"ב) דאוקי אחזקת מעוברת. אלא דעי"ש בביה"ל (ד"ה בין) שכתב בשם המנחת כהן (מבוא השמש מאמר ב' פ"ה) שאינו בכלל ספק ספיקא, דשם אחד הוא. עכ"פ מתירוץ הראשון נראה דאי לאו דאוקי אחזקת מעוברת היה ספק ספיקא, וזה דלא כהב"ח ושאר אחרונים לעיל, [אמנם טעם דחזקת מעוברת שכתב הפרמ"ג, הוא מחמת שלא ראה דברי הרדב"ז בפנים כמו שכתב בעצמו שהעתיקו מהא"ר. דהא הרדב"ז עצמו נתן שם שני טעמים אחרים, א, או משום שיש שם ב' צדדים להקל וב' צדדים להחמיר, וכמו שביאר שם היטב. ב, או משום דחסרון ידיעה אינו ספק, וזה כדברי האחרונים לעיל. וכן הביא בשו"ת רעק"א (ח"א סי' מט) את דברי הרדב"ז. ועי' בדגול מרבבה סי' רס"ו ס"ח שחידש דספק ספיקא דמילה אינה דוחה שבת, שהוא דבר שיש לו מתירין, ע"ש]. וגם מדברי המהר"ח אור זרוע (סי' ר"ל) הוכיחו באחרונים דחלוק על הב"ח הנ"ל וס"ל דשפיר חשיב כספק ספיקא, שכתב שם לענין גט שמסופק אם נכתב בין השמשות שהוא מותר מטעם ספק ספיקא, ועי' בשו"ת רבינו יוסף מסלוצק (סי' ט) אמאי אכן לא ס"ל הא ד'שם אחד' שכתבו האחרונים, ע"ש. אלא דנראה דאעפ"כ אין ראייה מוכחת ממהר"ח או"ז דה"ה לענין שבת, די"ל דשאני שבת שלעולמי עד יש ספק בשעת כניסתו ויציאתו, ועל כן גזרו חכמים שבכל הספיקות שיש בזמן כניסת ויציאת השבת אזלינן לחומרא, ועל כן גם בספק ספיקא הדין כן דסו"ס ספק הוא בזמני השבת, אבל גט דרובא דגיטין אינם בספק, וא"כ לא גזרו חז"ל על כל הספק, ועל כן הוי ספק ספיקא, ויל"ע בזה.



ה. מה חמור יותר בין השמשות או תוספת שבת

והנה האחרונים תמחו באיזה אופן יש שיתירו שבות בבין השמשות לצורך מצוה, דהא יש חיוב על כל יחיד שיקבל עליו תוספת שבת, שהוא זמן הקודם לבין השמשות ואז כבר הוה כשבת ממש. והנה חיוב קבלת שבת נחלקו בו הראשונים לדעת הרמב"ש אינו חיוב כי אם מצוה, אולם לדעת רבים מהראשונים הוא חיוב גמור מה"ת והוא מצות עשה (הדעות הובאו בבי" ס"י רס"א, ועי' משנ"ב שם), והמחבר פסק דחיוב מה"ת הוא (סי' רס"א ס"ב), וכתב שזמן זה צריך שיהיה קודם זמן בין השמשות, כי בזמן ביה"ש כבר אפשר שהוא שבת, בבי" שם הביאו בשם הר"ן (טו. וביומא ב:) והרב המגיד (פ"ה ה"ד) בשם הרמב"ן, וכ"מ גם בתוס' בפ"ק דראש השנה (ט. ד"ה ור"ע), וכן מפורש ברא"ש (ביומא שם וברכות פ"ד ס"ו) שכתב "וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט". וכן הסכמת כל הפוסקים עי' שועה"ר (סי' רס"א ס"ה) ומשנ"ב שם (סק"ט). וא"כ הרי בשעת בין השמשות כבר קיבל שבת, והאריך נתיר לו שבות. אלא שתחילה יש לברר אם בזמן תוספת שבת אסרו גם שבותין.

הנה המרדכי (פ"ב סי' ר"צ) הביא לענין אם אם אמרו הקהל ברכו דעת רבינו יואל המתיר שבותין, ודעת רבינו שמריה שאוסר אף שבותין, וכן פסק המחבר (שם ס"ד) לאסור. ואפי' לצורך מצוה הכריע המג"א (סק"ב) לאסור שבותין לבד מאיסור אמירה שלא החמירו עליו יותר מביה"ש, כמש"כ הרמ"א שם בסעי' א', והטעם כתב המשנ"ב בשם הגר"א דקבלת שבת שהוא קבלה על עצמו בפה ועל כן הוא יותר חמור מביה"ש שלא קיבלה על עצמו. אמנם כ"ז בחצי שעה הסמוכה לשבת אבל שעה ושתיים קודם לא אסרו שבותין כ"כ המג"א שם (סק"ז).



ומשנ"ב סק"ז) דאז רוב הקהל עדיין לא קיבלו שבת. ברם, נתקשו האחרונים דהמחבר סותר עצמו, דהכא הכריע לאיסור, ובסימן שצ"ג (סעי' ב) הביא בזה פלוגתא ומשמע שם שנוטה להקל. ועמדו בזה הא"ר (סק"ח הביאו הפר"מ א"א סק"ב) והמחזיק ברכה (סק"ה, הביאו השע"ת סק"ז) ושולחן עצי שיטים (סי' ה סק"ח בהגהות) ועל כן כתבו דמה שכתב הכא המחבר להחמיר מיירי שקבלו הקהל שבת דאז הוא חמור יותר, משא"כ בסי' שצ"ג מיירי בקבלת יחיד על כן לא החמירו בו כ"כ, וכבר משמע כן במג"א (סק"ז). אמנם הביה"ל (שם ד"ה אין מערבין) הביא דבריהם, אלא שכתב דהט"ז (סי' ת"ר סק"ב) ודרך החיים (דין אימת מתחיל איסור מלאכה בער"ש, ס"ה) הסוברים דכל לצורך מצוה שרי אפי' קיבלו הקהל ולא גרע מבין השמשות, דודאי אין דעת הציבור לקבל על עצמם שיהיה יותר חמור מביה"ש עצמו. והביה"ל שם צידד להקל כדבריהם רק בצירוף עוד קולא, כגון שהוא עדיין ב' שעות קודם שבת דלדעת הרבה פוסקים עדיין אין חלה שבת אפי' אם קיבל על עצמו, ובזה אף שאנו מחמירין מספק מ"מ לעניין שבותין אפשר להקל, ע"ש.

וא"כ הרי לדעת הט"ז ודה"ח מובן היטב דשייך היתר דשבותין בביה"ש, כי גם בזמן התוספת שקדם לו היה מותר. אולם לדעת רוב האחרונים הנ"ל צ"ע באיזה אופן מותר השבותין בביה"ש מאחר שבמילא קיבלו עליהם שבת מזמן תוספת שבת שהוא קודם לביה"ש כאמור. ואכן המשנ"ב (סקכ"ח) כתב במסוגר, דצ"ל דכל ההיתר דביה"ש מיירי במקום שאין ציבור, כי במקום ציבור ודאי כבר קיבלו שבת בזמן בין השמשות. אך הנה דעת השועה"ר (סי' רס"א, ועי' שם קו"א סק"ג) ועמו הדגול מרבבה (שם ס"ד) לתרץ סתירת המחבר דלעיל, דשאני בסי' שצ"ג דשם מיירי לענין שקיבל עליו להדיא תו"ש כעיצומו של יום, ועל כן אסור בשבותין, אך בקבלת שבת סתם אינו נאסר בשבותין ודינו כבין השמשות, וא"כ לק"מ דאף שמקיים מצות תוספת שבת בקבלתו, עדיין שייך שיתירו לו ביה"ש שבותין. אלא שדבר פליאה כתב הביה"ל (סימן שמ"ב ד"ה מותר לו) שהקשה שם בשם הפרמ"ג (שם משב"ז סק"א) האיך נתיר השבותין ביה"ש הלא נאסר משום תוספת שבת וכנ"ל, ותירץ "ואולי דבאמת לא כל בין השמשות התירו, אלא מעט הסמוך ללילה אסור משום תוספת", ולכאורה דבריו הם סתירה גמורה לאמור לעיל בשם כל הראשונים והפוסקים דזמן קבלת שבת למצות תוספת שבת הוא קודם זמן ביה"ש, ואכן ראיתי לשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' כ"א) שכתב דגם זמן תוספת שבת תלוי ועומד מספק, ואם להאמת זמן כניסת השבת הוא רק בצאה"כ הרי שקודם לזה קצת חל מדינא גמורה גם התו"ש, א"כ אף שהוא קיבל שבת כבר כעת, א"א לאסור לו שבותין כי אינו ודאות יותר מביה"ש עצמו דשרי בו שבותין, ע"ש. וע"ע בשו"ת אז נדברו (ח"א סי' ו').



ו. נפק"מ בהנ"ל לענין נשים וקטן שהגדיל בשבת

והנה יש לפלפל ולהוסיף סנסן קטן, דאף אם נאמר דצריך לקבל שבת קודם ביה"ש וזמן התוספת אסור אף בשבותין, י"ל דאעפ"כ הוצרכו חז"ל להשמיענו דשרי שבותין בזמן ביה"ש, והוא לענין נשים, דהנה נחלקו גדולי הפוסקים אם נשים מצוות על מצות תוספת שבת, א"כ למ"ד דאינם מצוות הרי להם הוצרכו לדינא דשבותין הותרו בבין השמשות, והוא דרך אפשר. והנה בעיקר פלוגתת הפוסקים בחיוב הנשים בתוספת שבת, עי' מנ"ח (מצוה שי"ג) הסובר דנשים אינם מצוות בזה, וכן ביאר בדעתו בתורת חיים (סי' רס"א סק"י) וכ"ד השפת אמת (ר"ה ט) בסברא ראשונה [ולבסוף מסיק מהר"ן דמוזהרות, ע"ש], אך עי' בפרמ"ג (סי' תר"ח משב"ז סק"א) ובשו"ת כתב סופר (או"ח סי' נ"ו) שכתבו דודאי גם הנשים מוזהרות על התוספת, וכ"כ גם בשו"ת בית יצחק (ח"ב י"ד סי' קע"ג) ובספר מילי דאבות (ח"ה סי' י"ד) בשם הפני יהושע (ביצה ל) וכ' שם דכן הוא אף שהצל"ח פליג ע"ז, ע"ש, וכן הוא בשו"ת רב פעלים (ח"א סי' כ"ב), ועי' בכ"ז בשו"ת יביע אומר (ח"ח סי' כ"ט).

ועוד אפשר להוסיף אופן שהוצרכו לומר דשרי שבות ביה"ש לצורך מצוה, אף שאסרוהו בזמן ביה"ש, והוא בקטן המגדיל בשבת דדעת רוב האחרונים שאינו חייב בתוספת שבת בקטנותו, ורק ששבין השמשות כבר אסור שמא הוא כבר גדול, ואז השמיעונו חז"ל דעכ"פ בשבותין מותר במקום מצוה, ועי' במנ"ח (מצוה שי"ג) ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קע"ב), ואאמור"ר שליט"א הרחיב בזה היריעה בספר החדש שזה עתה יצא לאור "אוצרות אורייתא" (תשע"ב, פ' בראשית) ע"ש אריכות מזה.

ז. מלאכה ביה"ש מדעת או בשבת בע"כ

ועוד רגע אדבר מנידון נוסף לענין בין השמשות, הנה הביה"ל (סימן שד"מ, ד"ה מצמצמת) דן בענין איש צבא שהוצרך לו מטעם הממשלה הרוממה לעשות איזה מלאכה דאורייתא ויוכל לעשות זה בערב שבת, דודאי שצריך לעשותו בער"ש כדי שלא יחלל השבת למחר. אך אם לא יכל לעשותו עד בין השמשות, בזה חידש דעדיף שיעשהו למחר בשבת ולא בבין השמשות אף שבביה"ש אסור רק מספק, כיון דבין השמשות עושהו מרצון משא"כ למחר עושהו מהכרח. והוכיח הדבר מהא דהתם אמרינן דמי שהולך במדבר ואינו יודע מתי שבת, דעושה בכל יום כדי פרנסתו, ולכאורה אמאי לא יעשה ביום אחד את כל המלאכה הצריכה לו לזמן מרובה וכך יתחלל רק יום אחד שהוא ספק שבת, משא"כ אם יחלל כל יום הרי יחלל שבת בודאי (ועי' שפ"א לקמן סו: ד"ה ואם), אלא ע"כ דעדיף ודאי חילול שבת הבא בהכרח מספק חילול שבת הבא מרצון. אלא דשוב כתב הביה"ל דאפשר שאינו דומה דשאני הכא שהוא באותו יום, וא"כ אולי עדיף שיחלל מספק מרצון, ומסיק וצ"ע.

וחמותי ראיתי למו"ר הגר"א גניחובסקי זצ"ל בספרו בני ראם (סי' ח אות ג) שהביא דברי הביה"ל וכתב דלפי"ז כשהוא אינו ליום אחד, גם הביה"ל מודה דיעשה בשבת עצמו ולא בבין השמשות, וכגון שצריך לעשות המלאכה או בביה"ש של שבת זו או באמצע שבת הבאה, והביא שם דדעת הנצי"ב בהעמק דבר (קורח, פי"ז י"א) דפליג על הביה"ל וגם בשני ימים אמרינן דקל הקל תחילה ויעשה בבין השמשות, ע"ש. [אלא שראיתי להגר"י זילברשטיין שליט"א בספרו תורת היולדת (פרק ס' הערה ו') שחילק בין נידון הנצי"ב לנידון הביה"ל, ע"ש].



נערך ע"י: הרב מנחם מנדל שמרלר

להערות והארות ניתן לפנות: שמרלר רחוב הרב לנדא 3 בני ברק
או בכתובת אימייל: gmail.com@5700099